

В. І. Андріяш,

кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри державної служби, Інститут державного управління,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНИХ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

V. I. Andriyash,

PhD in Political Science, Associate Professor, postdoctoral student at the Department of civil service at the Institute of Public Administration at the
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv

CONCEPTUAL MODEL REGULATION OF MODERN PROCESSES ETHNOPOLITICAL

В статті розглянуто основні моделі етнополітики щодо регулювання сучасних етнополітичних процесів. Проаналізовано основні переваги та недоліки традиційних моделей етнополітики. Охарактеризовано необхідність формування та застосування нових моделей етнополітики щодо регулювання сучасних етнополітичних процесів.

In the article the basic model for the regulation of Ethnic contemporary ethno-political processes. The basic advantages and disadvantages of traditional models of ethnic policy. Characterized the need for development and implementation of new models for the regulation of Modern Ethnic ethnopolttychnyh processes.

Ключові слова: етнополітика, модель етнополітики, державне регулювання етнополітичних процесів, асиміляція, інтеграція, фузія (дифузія), плюралізм, сегрегація, модель «плавильного казана», «мозаїки», «салатної миски».

Keywords: ethnic policy, the model of ethnic policy, regulation ethnopolttychnyh processes, assimilation, integration, fusion (diffusion), pluralism, segregation, model «melting pot», «mosaic», «salad bowl».

Постановка проблеми. Глобалізаційні зміни сучасного світу призвели до того, що держави стають все менш однорідними за своїм етнічним складом, тому проблема вибору етнічної конструкції суспільства стала однією із провідних в таких сферах як політика, економіка, безпека та ін. Державне управління має всеосяжний характер і охоплює усі сфери життєдіяльності особи та соціальних груп, а серед останніх чільне місце у сучасному світі посідають етнічні спільноти та етнічні групи – нації, етноси, субетноси, національні та етнічні меншини, корінні народи тощо. Саме тому важливою складовою сьогодення є державне регулювання взаємодії держави й етнічних груп та політичні взаємовідносини етнічних спільнот за допомогою впровадження тієї або іншої моделі етнополітики.

Метою статті є визначення суті й характерних рис основних моделей етнополітики щодо регулювання етнополітичних процесів та окреслення основних передумов та напрямків їх розвитку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання пов'язані з ефективністю моделей етнополітики вивчали О. Антонюк [1], С. Бондарук [2], В. Володько [3], С. Зінько [4], В. Мукомель [5], П. Надолішній [6], Е. Сміт [7], Т. Юдина [8] та ін. Однак недостатньо дослідженими залишаються проблеми пов'язані з необхідністю створення та використання нових моделей етнополітики щодо регулювання етнополітичних процесів.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання у сфері етнічного розвитку є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, що набуває особливо важливого значення в контексті становлення громадянського суспільства, процесів глобалізації, визначення державою курсу на інтеграцію на необхідність обрання тієї або іншої моделі етнополітики. Згідно загальноновизнаного підходу, модель етнополітики – це набір наявних та прихованих інструментів та принципів, за допомогою яких держава досягає певної мети, які обумовленні стратегією її існування [1, с. 25]. У спеціальному дослідженні ООН щодо расової дискримінації в політичній, соціальній та культурній сферах (1971) сформульовані основні моделі державної етнополітики:

1. Асиміляція або інтеграція, яка базується на ідеї переваження домінуючої культури, гомогенності країни за рахунок відмови від багатоманітності культур на користь домінуючій.

Варто наголосити, що досить часто у науковій літературі ці дві моделі етнополітики об'єднують. Частина вітчизняних та зарубіжних науковців вважають, що варто вести мову не про єдину асиміляційну (інтеграційну) модель етнополітики, а про дві, цілком різні моделі, – асиміляційну та інтеграційну. До цього переліку варто також додати расистську модель етнополітики, оскільки існували держави, які активно втілювали її на практиці. Зокрема, у США в XIX – до 60-х рр. XX століття, поряд з активним втіленням на практиці асиміляційної моделі, мали місце елементи расистської моделі, зокрема, політика сегрегації.

Сутність асиміляційної (інтеграційної) моделі полягає в досягненні певного рівня гомогенності культури, формуванні, по мірі можливості однорідної культурної та етнічної спільноти. В найбільш радикальному варіанті цілком даної моделі є формуванні єдиної нації шляхом нівелювання етнічних та культурних особливостей спільнот. В основі асиміляційної (інтеграційної моделі) лежить ідея нації-етносу як єдиної етнічної та культурної спільноти. Саме рівень гомогенності та засоби його досягнення відрізняють крайній та поміркований варіанти даної моделі. Основними засобами проведення подібної політики є заходи в сфері імміграційної політики.

З часом традиційні інтеграційні моделі в більшості країн Європи втратили громадську підтримку, тому перед країнами постала необхідність пошуку нових більш дієвих моделей, серед яких на сьогоднішній день, найбільш популярними є моделі приїжджої сили, меншин та асиміляції [4].

Отже, жодна із вказаних моделей не пройшла перевірку часом та не стала основою для формування інтеграційної політики країн-членів ЄС, саме тому Європейська Комісія сьогодні займається пошуками нових інтеграційних механізмів [12]. На сьогоднішній день окреслено чотири основні напрямки майбутньої інтеграції мігрантів, в першу чергу мусульманських, до європейських країн.

Навряд чи варто сприймати дану модель етнополітики лише в негативному сенсі. Асиміляційна (інтеграційна) модель відіграла свою роль у становленні багатьох сучасних націй, зокрема європейських. Досвід цих країн доводить, що на певному етапі розвитку використання деяких елементів даної моделі є необхідним. Вибір на користь асиміляційної (інтеграційної) моделі дуже часто обумовлюється специфікою націо- та державотворення. Для багатьох країн Африки та Азії застосування на практиці асиміляційної (інтеграційної) моделі етнополітики є найбільш ефективним та,

мабуть, на сьогодні єдиним дієвим засобом подолання трайбалізму і сепаратизму, що можуть привести до розколу держави. Важливу роль відіграють також засоби здійснення інтеграції. Дана модель цілком може функціонувати у м'якому варіанті – застосування засобів та методів ліберальної демократії, в основі якої лежить право особи вільно робити вибір між добровільною асиміляцією та її уникненням.

Отже, недоліки такої моделі етнополітики найбільше проявляють себе в соціально-економічній сфері. По-перше, відповідно до існуючої практики, представники національних меншин займають провідні місця у престижних професіях в країні, тоді як титульний етнос займає здебільшого аграрний сектор. По-друге, тенденція до старіння населення, призводить до необхідності компенсувати відповідні втрати у робочій силі, без чого неможливо буде утримувати на належному рівні соціальне забезпечення працездатного населення. Дана ситуація характерна для більшості європейських держав, що призвело до необхідності стимулювати трудову імміграцію з інших регіонів.

Як наслідок, сьогодні більшість з цих країн вже не в змозі зупинити потоки іммігрантів в свою країну, кількість яких дійшла до критичної межі та почала загрожувати культурній та цивілізаційній ідентичності приймаючої країни.

2. Фузія (дифузія), що являє собою процес, у якому дві чи більше культур комбінуються і утворюють нову культуру, що відмінна від похідних. Фузія – це не стільки політика, скільки результат, який забезпечує можливість для меншої ієрархії та більшої рівності між культурами, що вступили в контакт. Прикладом фузії можна вважати возз'єднання ФРН і ГДР. При взаємодії різних культур, особливо в сучасних умовах глобалізації та регіоналізації, існує ще один процес – культурна дифузія – процес (і водночас результат цього процесу) розповсюдження (взаємного проникнення) явищ культури. Джерелом первинної концептуалізації культурної дифузії для сучасних досліджень є класичні теорії дифузіонізму, що з'являються у 80-х рр. XIX ст.

3. Пліуралізм – це політика, яка спрямована на об'єднання різних етнічних груп, культивує рівність та повагу. Але в багатоетнічних суспільствах така політика символізує як роз'єднання, так і об'єднання, або внутрішнє роз'єднання союзу.

Модель «культурного пліуралізму», за якою інтеграція мігрантів не повинна супроводжуватися їхньою асиміляцією. В основі моделі мультикультуралізму – відхід від ідеалу чітко окресленої, базованої на єдиній мові, спільній естетичній та ідейній традиції національної культури на користь рівноправного співіснування численних культур, стилів життя та творчих практик, притаманних різним етнічним, соціальним, релігійним, чи навіть віковим групам з їхніми специфічними ідентичностями. Мультикультурне суспільство надає можливість людині зберігати власну ідентичність не зважаючи на можливі впливи зі сторони інших культур, адже індивідам надана воля вибирати, які культурні зразки є їх «власними». На думку деяких дослідників, аналіз головних складових культури показує, що індивід, за наявності власного бажання, може належати одночасно до декількох культур, а представники національних меншин можуть, зберігаючи власну культуру або її елементи, повністю інтегруватися в нове суспільство. Культурна розмаїтість передбачає, крім етнічної, розмаїття життєвих стилів, культурних орієнтацій і тенденцій. На нашу думку, така модель заохочує конструктивний «діалог» між етнолінгвістичними та етноконфесійними групами, а у її межах різні типи етнічної ідентичності вважаються однаково цінними як складові загального національно-культурного контексту. Але якщо метод політичної інтеграції направлений на забезпечення рівності особистих прав і свобод індивіда, то політика мультикультуралізму передбачає захист колективних прав та рівність індивідуальних і колективних прав меншин. Прикладами подібної політики можна назвати Канаду, США, Європу, де відбувається інтенсивна інтеграція мігрантів до нового середовища. Але, на жаль, така політика містить і деякі протиріччя, що проявляється у бажанні деяких етнічних груп отримати більше повноважень економічного та політичного характеру.

Мультикультуралізм, який ще донедавна вважався вищим досягненням етнополітики та абсолютизувався в Європі, зазнає критики й прямує до подальшої відмови від такої політики. Мультикультуралізм довів свою дієвість щодо етнічних груп, які тривалий час співіснували з державотворчим етносом та певною мірою адаптувалися до панівної культури. Але щодо великої кількості нових емігрантів складається зовсім інша ситуація. Потрапляючи до іноетнічного середовища, етнічні групи з часом втрачають свої культурні, релігійні та інші особливості, що свідчить про неспроможність мультикультуралізму запобігти такій ситуації.

Тому ми підтримуємо думку щодо необхідності певного обмеження такої політики мультикультуралізму та пошуку інших моделей етнополітики щодо національних меншин.

4. Сегрегація – це політика, яка базується на домінуванні однієї культури при збереженні деяких етнічних груп в незмішаному вигляді, але в ієрархічній позиції. Сегрегація буває примусова і добровільна [3].

Примусова сегрегація – примусове відділення або відселення частини населення, яке має певні спільні між собою та відмінні від інших соціальні, культурні чи біологічні характеристики. Таке відокремлення часто супроводжується дискримінаційними проявами різного рівня з боку основної частини населення стосовно «відокремленої» та вимушеним утворенням анклавів у суспільстві [10, р. 374-375]. У нашому випадку відокремленою частиною населення є певні іммігрантські спільноти і часто сегрегацію стосовно них називають диференційним виключенням – залученням іммігрантів тільки у деякі сфери життєдіяльності суспільства (перш за все, у ринок праці) та позбавленням доступу до інших. Поняття, яке відображає протилежну сторону цього ж явища, – це сегментна асиміляція, яка акцентує на тих сферах життєдіяльності, суспільства, що приймає, до яких іммігранти мали змогу асимілюватися та асимілювались. Проте асимілюватися можна одночасно до різних класів (наприклад, культурно – до найнижчого класу (underclass), а економічно – до середнього (middle-class). Диференційне виключення ж наголошує власне на виключенні, що має механізми: легальні – відмова в наданні громадянства чи нерівність прав іммігрантів та місцевого населення, а також, нелегальні – расизм та дискримінація [8, с. 102].

Цей механізм можна застосовувати і щодо етнічних меншин, які проживають на своїй історичній території, але в межах держави, більшість населення якої належить до іншого етносу. Загалом же проблем дискримінації та сегрегації на підставі етнічності може повністю уникнути лише держава з етнічно гомогенним населенням. У сучасному світі єдиною такою державою прийнято вважати Ісландію [9, р. 78].

Модель добровільної сегрегації передбачає самовідгородження іммігрантських спільнот від суспільства, що приймає, однак, тут є свої особливості, а саме: ця модель не передбачає агресії стосовно жодної зі сторін. Закнучий спосіб життя певних етнічних іммігрантських спільнот, використання ними мови та елементів культури, засвоєних у ході попередньої соціалізації в країні еміграції та їхнє небажання прийняти спосіб життя місцевого населення сприяють збільшенню соціокультурної дистанції між ними та «корінним населенням». Ця дистанція подекуди настільки велика, що унеможливує їхнє спільне проживання та веде до добровільної сегрегації таких спільнот [5, с. 57]. У цьому разі під сегрегацією (від лат. *segrego* – відділяю) мають на увазі відділення групи від суспільства, а під добровільною сегрегацією (або самосегрегацією) – зосередження етнічної чи культурної групи в певних межах, територіальних або віртуальних, у разі сприйняття будь-якої спроби взаємодії з боку зовнішнього суспільства як акту агресії [14, р. 195].

На сьогоднішній день, державна політика сегрегації за расовою або етнічною ознаками є неприйнятною внаслідок формування загальноновизнаних гуманітарних стандартів. Отже, таку модель, хоча вона і не передбачає проявів агресії, не можна вважати проявом успішної адаптації іммігрантів, оскільки вона не передбачає їхньої інтеграції та є деструктивною для суспільства, що приймає.

Недоліком вказаних моделей етнополітики залишається наявність можливості зовнішнього втручання іншими країнами у внутрішні справи держави, під гаслом захисту етнічно та/або мовно-культурно спорідненого населення. Таке втручання можливе як на рівні державної ідеології та пропаганди, так і у вигляді практичних заходів: фінансової підтримки громадських та політичних структур, надання громадянства тощо, що призвело до необхідності формування нових моделей етнополітики, які будуть максимально наближені до внутрішніх та зовнішніх умов тієї або іншої окремо взятої держави.

Модель «плавильного казана» (*melting pot theory*), пануюча у культурній антропології до середини 70-х р. XX ст., була висунута американськими дослідниками, які розглядали етнічні групи як пережитки доіндустріальної епохи і вважали, що значення етнічних спільнот й етнічних почуттів буде поступово знижуватися, завдяки урбанізації та модернізації [11, р. 8-9]. На їхню думку, людина не народжується з відчуттям ідентифікації з певною етнічною групою, її національна самосвідомість формується під час соціалізації. Таким чином, нація мала сформуватися шляхом «амальгації» або вільного злиття представників різних етнічних груп у єдину націю, з єдиною історією та культурою. Ця модель була використана США, де нові хвилі еміграції привнесли свої культурно-мовні, релігійні відмінності, що спричинило розподіл американського суспільства за етнічними ознаками, поглиблення національної нерівності й загострення міжнаціональних конфліктів. «Перепплавлення» мало б «вирівняти» етнічні процеси у бажане русло. Зазначимо, що аналогії з цією моделлю вбачають у практиці формування «єдиного радянського народу» як нової наднаціональної спільноти.

Статичний погляд на культуру уособлює концепція «мозаїки», де спільноти уявляються площинно і нерухомо, без урахування взаємодій індивідів, груп і спільнот в інтегративному процесі. На противагу «мозаїчному» баченню будь-який підхід до культури чи соціокультурних одиниць повинен орієнтуватися на факторах їх взаємодії, а не розглядати їх як дихотомію (більшість – меншина, місцеве населення – іммігранти). Адже всі ці одиниці складають єдину мультикультурну спільність, творять спільну історію, маючи водночас свою власну (етнічну) історію, мову, релігію, тощо. Погоджуємося з думкою С. Бондарука, що недоліком і причиною негативних наслідків застосування мозаїки та казана є хибне розуміння діалектики національного і загальнонародського в культурі, інших філософських категорій (одиночного-особливого-всезагального, конкретного-абстрактного) [2, с. 116].

Певною видозміною мозаїки, казана й амальгамування є модель «салатної миски» (*salad bowl*), яка головним чином зорієнтована на територіальне (географічне) перемішування представників різних етнокультурних груп задля спрощення подальшої їх акультурації. Кожна етнокультурна громада зберігає свою «замість», самотність. Однак багатовекторність міжкультурних взаємодій у подібному «салаті» може щонайменше спричиняти суто емоційний дискомфорт у представників окремих культур, не кажучи про можливість певних ворожих виявів.

У межах моделі «ядра – периферії та внутрішнього колоніалізму» наголошується на виявленні та аналізі суперечностей між домінуючим і найбільш розвинутим центром, у якому зосереджуються економічна та політична влада, і відсталого та залежного від центру периферією. Як відзначає Е. Сміт важливою етнічною спадщиною домодерних епох було збереження багатьох так званих «периферійних» етносів (квебекці, баски, каталонці, корсиканці, бретонці, валлійці, шотландці та ін.). Представники таких етнічних груп стверджують, що вони довгий час перебували або перебувають в підпорядкованні етнічної більшості, досить часто що тезу використовують лідери етнічних спільнот як політичні гасла. Якщо раніше основою для протесту були соціальні, культурні та політичні питання, то сьогодні домінують економічні питання: експлуатація ресурсів та праці національних меншин, нехтування розвитком їхніх регіонів, наявність процесів маргіналізації. Поміж етносами у таких умовах, виникають відносини «етносоціальної стратифікації», нерівності статусного стану населення центру і периферії [7, с. 90-91].

Концепція «етнокультурного нейтралітету» держави (М. Уолцер) – тобто нейтральності ліберальної держави щодо етнонаціональної ідентифікації громадян, до їх віросповідання розмежовує державу і етнічність, доводить несумісність принципів індивідуальної свободи та ліберальних цінностей з принципами етнічної приналежності. Ліберальна держава, на думку М. Уолцера, стоїть вище від усіх етнічних і національних груп у країні, відмовляючись схвалювати чи підтримувати їх спосіб життя. Вона нейтральна щодо мови, історії, літератури [15, р. 9]. Проте, як зауважує П. Надолішній, дедалі більше вчених на Заході починають вважати тезу «етнокультурного нейтралітету» держави своєрідним міфом, хибною як історично, так і концептуально й додержуються висновку про практичну неможливість реалізації проектів як громадянської нації, так і багатонаціональної держави на теренах посткомуністичних країн [6, с. 19].

Замість етнічно нейтральної держави запропонована нова концептуальна схема так званої національно-розбудовчої держави, згідно з якою задоволення потреб національних меншин повинно здійснюватися відповідно до концепції «етнокультурної справедливості» (В. Кимлічка). Одним з ключових питань цієї теорії є обґрунтування допустимих форм національного самовизначення в межах ліберальної демократії. Гарантом захисту прав національних спільнот у поліетнічних державах проголошується федералізм. Так, В. Кимлічка вважає, що вирішення проблем іммігрантів можливе виходячи з їх поділу на дві категорії: а) тих, які мають право громадянства і б) тих, які не мають такого права [13, р. 279-280]. Принципи етнополітики, що утверджуються у західних демократіях, на його думку, потенційно можуть застосовуватися в країнах Центральної і Східної Європи. Однак західні демократії нічого не спроможні запропонувати для вирішення проблем таких «меншин», як цигани, росіяни і кримські татари. У цих випадках потрібні нові моделі «етнокультурної справедливості» [13, р. 285-286].

Таким чином, проблема щодо регулювання етнонаціонального розвитку та вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії, яка запобігатиме виникненню конфліктогенних ситуацій у нових геополітичних умовах, є актуальними для багатьох країн світу, оскільки постає низка питань, пов'язаних із національно-культурною, мовною, релігійною орієнтацією та ідентичністю, адже сама етнічна структура суспільства сьогодні перебуває в стадії реформування, становлення етнополітичної цілісності. На даному етапі розвитку світової спільноти пошук принципів самоорганізації суспільства йде у межах двох світових тенденцій – інтеграції та диференціації, які визначають сценарії розвитку країни та специфіку етнополітичних процесів, актуалізують потребу в такому державному регулюванні, яке б гарантувало гармонійний розвиток кожної етнонаціональної спільноти як самодостатнього феномена і неповторного явища культури. В одному випадку етнополітичні процеси призводять до руйнації держави, а в іншому – навпаки, сприяють її розвитку, що серед іншого зумовлено й геополітичними факторами.

Висновки. Вибір на користь тієї чи іншої моделі етнополітики та державного регулювання обумовлюється метою та цілями, які переслідує керівництво країни, рівнем демократичності політичної культури, особливостями етнічного складу населення та міграційних процесів, врешті респективним історичним етапом розвитку суспільства. Заходи, що здавалися цілком прийнятними у минулому (орієнтація на суцільну асиміляцію мігрантів та етнічних меншин, обмеження імміграції представників певних етнічних та расових спільнот тощо) сьогодні викликають спротив в середині держави та осуд міжнародного співтовариства й потребують переосмислення та пошуку нових, більш дієвих варіантів.

Перспективи подальших досліджень. Упровадження в життя ефективних механізмів державного регулювання є запорукою громадянського миру в поліетнічному суспільстві, отже, є нагальна потреба вивчення саме геополітичної зумовленості етнонаціональних процесів.

Література:

1. Антонюк О.В. Основи етнополітики : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Антонюк О.В. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.
2. Бондарук С.О. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні / О.О.Бондарук // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні / Матер. II міжн. наук. конф. – К. : Ай-Бі, 2003. – С. 115-125.
3. Володько В. Моделі соціокультурної адаптації мігрантів [Електроний ресурс] / В.Володько, О.Ровенчак // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2008. – Вип. 2. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_sociology/2008_02/Volodko,%20Rovenchak.pdf
4. Зінько С. Ю. Проблеми інтеграції мусульманських спільнот у Європі: досвід для України [Електронний ресурс] / С.Ю.Зінько // Стратегічні пріоритети. – № 4 (9). – 2008. – Режим доступу до журн. : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/31.pdf>
5. Мукомель В. Грани інтолерантності (мигрантофобії, етнофобії) / В.Мукомель // Социологические исследования. – 2005. – № 2. – С. 56-66.
6. Надолішній П.І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. (Теоретико-методологічний аналіз) / Надолішній П.І. – К. ; Одеса : Вид-во УАДУ ; Астропринт, 1999. – 304 с.
7. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е.Сміт ; [пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала]. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 320 с.
8. Юдина Т. О социологическом анализе миграционных процессов / Т.Юдина // Социологические исследования. – 2002. – № 10. – С. 102-108.
9. Barry B. Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2001. – 398 p.
10. Geist B. Sociologické slovník / B. Geist. – Praha : Victoria Publishing, 1992. – 580 p.
11. Hall P. Nationalism and Historicity / P. Hall // Nations and Nationalism. – 1997. – Vol. 3. – № 1. – P. 3-23.
12. Laurence J. Integrating Islam: Political and Religious Challenges in Contemporary France / Laurence J. and Vaisse J. – Washington DC : Brookings Institution, 2006. – URL : <http://www.jonathanlaurence.net/?p=119>
13. Smith A.D. Nationalism and modernism: acritical survey of recent theories of national and nationalism / A.D. Smith. – L ; N.Y : Runtledge, 1998. – XIV. – 270 p.
14. Touraine A. Can We Live Together? Equality and Difference / A.Touraine ; [translated by D. Macey]. – Stanford, California : Stanford University Press, 2000. – 320 p.
15. Walzer M. «Comment», in A. Gutman (a cura di) Multiculturalism and «The Politics of Recognition» / M. Walzer. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1994. – 120 p.

References:

1. Antoniuk, O.V. (2005), *Osnovy etnopolityky*, [Ethnic basics], MAUP, Kyiv, Ukraine.
2. Bondaruk, S.O. (2003), “Dosvid zakhidnykh demokratij ta mul'tykul'turnyj rozvytok v Ukraini”, *Zbirka dopovidej na mizhnarodnij naukovej konferentsii* [Conference Proceedings of the International Scientific Conferences], *Mizhnarodna Naukova konferentsiya* [International Scientific Conferences], National University, Kyiv, Ukraine, pp. 115-125.
3. Volod'ko, V. and Rovenchak, O. (2008), “Modeli sotsiokul'turnoi adaptatsii mihrantiv”, *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya sotsiologichna*, [Online], vol. 2, available at: <http://archive.nbuv.gov.ua> <<http://archive.nbuv.gov.ua>> (Accessed 30 Aug 2013)
4. Zin'ko, S. Yu. (2008), “Problemy intehratsii musul'mans'kykh spil'not u Yevropi: dosvid dlia Ukrainy”, *Stratehichni priorytety*, [Online], vol. 4(9), available at: <http://old.niss.gov.ua> <<http://old.niss.gov.ua>> (Accessed 28 Aug 2013)
5. Mukomel', V. (2005), “Hrany yntolerantnosti (myhrantofobyy, etnofobyy)”, *Sotsyolohycheskye yssledovanyia*, vol. 2, pp. 56-66.
6. Nadolishnij, P.I. (1999), *Rozbudova novoi systemy vriadvannia v Ukraini: etnonatsional'nyj aspekt. (Teoretyko-metodolohichnyj analiz)*, [Building a new system of governance in Ukraine: ethno-national dimension. (Theoretical and methodological analysis)], Vyd-vo UADU, Kyiv, Odesa, Ukraine.
7. Smit, E. (2006), *Natsii ta natsionalizm u hlobal'nu epokhu*, [Nations and nationalism in a global era], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
8. Yudyna, T. (2002), “O sotsyolohycheskom analyze myhratsyonnykh protsessov”, *Sotsyolohycheskye yssledovanyia*, vol. 10, pp. 102-108.
9. Barry, B. (2001), *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Harvard University Press, Massachusetts, USA.
10. Geist, B. (1992), *Sociologické slovník*, Victoria Publishing, Praha, Czech.
11. Hall, P. (1997), Nationalism and Historicity, *Nations and Nationalism*, vol. 3, no. 1, pp. 3-23.
12. Laurence J. and Vaisse J. (2006), *Integrating Islam: Political and Religious Challenges in Contemporary France*, Brookings Institution, Washington DC, USA, available at: <http://www.jonathanlaurence.net> (Accessed 29 Aug 2013)
13. Smith, A.D. (1998), *Nationalism and modernism: acritical survey of recent theories of national and nationalism*, Runtledge, L ; N.Y, USA.
14. Touraine, A. (2000), *Can We Live Together? Equality and Difference*, Stanford University Press, Stanford, California, USA.
15. Walzer, M. (1994), “Comment”, in A. Gutman (a cura di) *Multiculturalism and “The Politics of Recognition”*, Princeton University Press, Princeton, NJ, USA.